

AVO PAISTIKU VÕITLUSED VÕIMUDE, TSENSUURI JA GOSKINOGA I

Heinrich Valgu
väga sõbralik
šarž.
Kogumikust
A. Paistik,
„Karikatuure“.
Ajakiri Pikker,
Tallinn, 1974.

21. aprillil tähistab endine karikaturist ja viljakas joonisfilmide režissöör ning praegu maalikunstnik ja usumees **Avo Paistik** oma 70. sünnipäeva. Läbi kolme ajakirjanumbri meenutab ta oma noorusaega ja hilisemat tööd Tallinnfilmi joonisfilmis, asetades rõhu vastuoludele Moskvas asunud Nõukogude Liidu Riikliku Kinokomiteega (Goskino) peaaegu iga tema filmi puhul.

Kunas sa sündisid?

Sündisin 21. aprillil 1936. aastal. Jumal pani mind kahe saatanliku jõu vahele – Hitler sündis 20. ja Lenin 22. aprillil. Mitukümmend aastat hiljem ütles ema: sa tulid ilmale niisugusel päeval, et mõlema okupatsiooni ajal olid lipud väljas, enne ja pärast sinu sünnipäeva.

Räägi pisut oma lapsepõlvest. Kes su vanemad olid? Kus te elasite?

Isa oli tolliametnik, ema kodune. Elasime tollimajas, seal, kus praegu asub Tallinna reisisadam. Ma olin kaunis paha poiss. Mäletan, isa tegi meile laualambi, mida sai ketist sisse ja välja lülitada. Ema ütles, vaata, et sa seda torkima ei lähe! Niipea kui ta selja keeras, pistsin mina näpud lambipessa ja tõmbasin ketti, karjatasin, sain särtsu, näpuotsa tuli valge vill, aga minu „eksperimente“ see ei pidurdanud. Isa ei hakanud kunagi sõrmega minu nina all vehkima, tema kõige suurem karistus oli vaikimine. Jooksin ema juurde: miks isa minuga ei räägi? Ema ütles, mine palu andeks, sa tegid ju pahandust! Palusin andeks ja siis oli kõik jälle hästi. Vaata – külvi ja lõikuse seadus... Olin väga kangekaelne ja isekas, eks ma olen seda eluaeg olnud, aga nüüd on mind täiesti muudetud, ise poleks ma seda suutnud.

Oled sa ka hiljem andeks palunud?

Olen, ja päris palju. Olen sügavalt kahetsenud, ainult see on minu süüd kergendanud. Ma olen elus väga palju pahandust teinud, oleksin võinud mitu korda isegi vanglasse sattuda, eriti siis, kui ma tööstuskoolis õppisin, aga Jumal on mind kaitsnud.

Kes sinuga rohkem tegeles, ema või isa?

Ema, tema oli ju päev läbi kodus. Tal oli ilus hääl, kodus toimetades ta muudkui laulis ja mitte lihtsaid viisikesi. Nooruses tahtis ta laulmist õppida, vanaisa olevat lubanud ka. Nad elasid jõukalt, vanaisal oli mitu kauplust. Pärast hakkas ta liiga heldelt vekslitele allkirju andma, läks pankrotti. Ema ütles, et siis polnud laulmisest enam juttugi, tuli õppida nii kiiresti kõndima, et vanad simmikingad välja ei paistaks... Tal oli hea huumorisoon, isal niisamuti. Ema õppis juuksuriks, ta töötas kuus aastat juuksurina, alles pärast minu sündimist jäi koju. Emal oli näitlejaannet, ta käis rahvateatris, esines näidendeis, kodustel pidudel oli tema seltskonna hing, laulis, tegi nalja...

Isa oli tagasihoidlikum, füüsiliselt heas vormis, sporti teinud, ujunud, poksunud, võistlustelt auhindu toonud. Tema poksikindaid hoidsime kaua aega alles, samuti tööriistakasti, kus olid igasugused kaablid ja muud tehnikavärgid. Mina kiskusin need ükskord välja, lammutasin ära, tahtsin näha, mis seal sees on. Isa oli siis juba kadunud. Ema andis mulle sellesama kaabliga naha peale... Isa kasutas ametiautot, vahel võttis ta mind garaaži kaasa, pani auto käima, tõstis kapoti üles, nägin, kuidas mootor võdises, ventilaator liikus, mingi salapärase jõud tegutses. Midagi ta mulle ikka seletas ka, aga aru ma sellest ei saanud, küsida vist ei osanud ja varsti polnudki, kellelt küsida, kuid huvi nende asjade vastu jäi.

Esimesed kinoskäigud olid samuti isaga seotud. Sellal tuli ekraanile „Lumi-valgeke ja seitse põialpoissi“, läksime kahekesi vaatama. Elasin nii sügavalt filmile kaasa, et nõidumise episoodi ajal tundsin saalis isegi riide kõrbelõhna. Öhtul tõusis temperatuur, mul oli nelikümmend kraadi palavikku. Ka Chaplini „Moodsaid

Avo ühe aastasena
Tallinna sadama
tollihoone kodus.

aegu“ käisin koos isaga vaatamas...

See aeg, esimese Eesti Vabariigi aeg, on mulle meelde jäänud nagu paradiis.

Millal sinu lapsepõlvemaailm purunema hakkas?

S siis, kui Tallinna ilmusid vene sõdurid. Sadamalähedased majad olid täis vene jalaväelasi. Kui nad venekeelse laulu saatel mööda marssisid, tihedas rivis, püssitikut vastu taevast, käis meist üle haisupilv, higi, püssiõli ja ma ei tea, mis kõik veel. Olin nelja-aastane, ma ei mõistnud, mis toimub, kuid ängistus, mida see tekitas, on mul tänini meeles. Kodus muutus õhkkond ärevaks. Isale anti käsk õpetada oma alluvatele „Internatsionaali“ ja veel midagi, vist mingit uut hümnit, isa keeldus. Sellepeale aeti meid majast välja, korterisse tehti punanurk. Kogu meie elamine tõsteti tänavale ja sinna see ka jäi, kuni isa meile uue peavarju leidis. Ema sõitis koos minu ja õega Kuimetsa, kus ühel meie sugulasel oli talu. Paari nädala pärast saatis isa meile sõna, et uus korter asub Kadriorus, ta oli meie jaoks koridori-seinale teate jätnud. Ema leidis korteri üles, see oli palju ilusam kui vana korter, asukoht ka parem. Maja asus Kadriorus, „Dünamo“ staadioni lähedal.

Kas sa isaga hiljem veel kohtusid?

Nägin teda Kuimetsas. Ärkasin öösel sosistamise peale. Ema seisis põlvili kušetil, aken lahti, isa oli väljas, jalgrattaga. Miks ta öösel tuli ja mida nad rääkisid, ei tea, aga see on viimane mälestus isast. Ta viidi mobilisatsiooniga minema, laev olevat miini otsa sattunud või pommitabamuse saanud. Isa nähtavasti pääses, ta oli hea ujuja, kuid langes Velikije Luki all, nii meile teatati, hulk aastaid hiljem, kui ema oli teda juba pikka aega otsinud. Isa õe perekond küüditati esimese ešeloniga Siberisse, tema mees oli Eesti ajal ohvitserina tollases kriminaalpolitseis teeninud.

Sa rääkisid kunagi, et teid pandi lastekodusse. Mispärast?

Ema kartis. Tema käis tööl, õde Aasa oli lasteaias, mina hulkusin pärast kooli poistega niisama ringi. Korjasime igasugust lõhkeainet, põletasime kahurimakarone, lasime mürske õhku. Mul oli omatehtud sutsakas, tulistas päris hästi, aga püssirohtu tuli hankida. Sain kuskilt padruneid, raputasin püssirohu vanasse lõhnaõlipudelis, aknalauale pudenenud ebemed susistasin hõõguva tikuga ära, siis pistsin sellesama tiku pudelisse, miks, ei tea, pudel plahvatas. Olin instinktiivselt käed silmade ette pannud, vaatasin, käed olid peeneid klaasikilde täis, nägu tilkus verd, pesin, pesin, aga midagi ei aidanud. Jooksin ema töö juurde, valetasin, et üks poiss viskas granaadi, mis minu ees lõhkes. Ema viis mind meremeeste haiglasse, killud võeti välja. Pärast öeldi, et üks klaasikild oli pidama jäänud mõne millimeetri kaugusel kaela tuiksoonest.

Mul oli õnne, ma pääsesin eluga, aga mõnigi poiss lasi ennast puruks. Ema ütles, lastekodus saate neli korda päevas süüa, olete hoolitsetud ja kaitstud. Sõitsime Murastesse, kus asus Punase Risti lastekodu.

Kui vanad te siis olite?

Mina olin vist kaheksane, Aasa nelja-aastane. Lastekodu asus vanas mõisahoones, tornis pidasid vahti saksa sõdurid, neil oli võimas harkjalgadel binokkel, kuulipilduja, ümbrusel hoiti silma peal.

Kuidas sa kohanesid?

Suhteliselt hästi. Meid pandi kohe tööle. Lastekodul oli abimajand, loomad, suur aed, tegime kõike, mis vaja: rohisime, harvendasime taimi, panime heina kokku, pesime ja kraamisime magalaid. Metsas käis salajane elu. Ehitasime maa alla punkrid, kus me hoidsime oma lõhkeainet ja muud varandust. Mul oli terve kast miinipilduja miine. Punkrid olid väljast maskeeritud, sissekäik mätastega kaetud. Põllult panime pihta kartuleid, naereid, tegime punkris tuld, küpsetasime, väga head olid süüa.

Kas suuremad poisid liiga ei teinud?

Hierarhia pandi kiiresti paika. Meil oli kaks rühma, väiksemad, keda hüüti satikateks, mina olin nende hulgas, ja suuremad poisid, kellest üks, Boriss Nikkari, oli satikate kuningas. Tema vend Toivo, kes oli juba sõjaväeteenistusest läbi käinud, oli suurte poiste kuningas. Nad võisid teha, mis pähe tuli. Kui tahtsid, võtsid toidu käest ära, eriti pühade ajal, kui tehti magusat saia või midagi muud maitsvat; panid pihta mõne sinu asja, mis meeldima oli hakanud, ja maksis kirjutamata seadus — ole vait, ära iitsata, muidu saad vastu hambaid või juhtub midagi veel hullemat.

Avo Paistik (paremalt esimene) tööstuskoolis nr 49 Põltsamaal 1952. aastal.

Kui sa Borissile ei allunud, tuli tegemist teha vanema vennaga, see nalja ei mõistnud. Mul oli väiksest peale väga terav õiglustunne, mina sellele ei allunud. Ükskord otustasin, jooksen minema, lähen koju! Vaikse tunni ajal, kui kõik magasid, hiilisin välja, jõudsin õigeaegselt Vääna raudteejaama, rong oli just saabunud. Järsku nägin enda ees lastekodu majandusülemat, käed laiali, ma lipsasin alt läbi, tormasin mööda liipreid Tallinna poole, aga ta sai mu kätte ja viis lastekodusse tagasi.

Kuidas teid seal toideti?

Kehvasti, kõht oli kogu aeg tühi. Ükskord suvel läksin aeda vargile. Sõin kõhu tikreid täis, kurgid panin põue, hakkasin välja ronima, teispool aiaauku oli kasvataja vastas. Enne õhtusööki oli lipurivi, mind pandi lipu alla seisma, kurgid süles. Muide, Eesti lipp oli üleval. Teised läksid sööma, mind jäeti seisma. Pärast õhtusööki oli lipu langetamine, kõik läksid magama, mina seisin oma kurkidega ikka edasi. Udu tuli maha, läks jahedaks, mõned koerad haukusid, siis jäid need ka vait. Seisin hommikuni, öösel käis kasvataja mind paar korda kontrollimas. Hommikul kästi kurgid kööki viia ja lubati süüa.

Kas koduga oli mingit sidet?

Enam käis meid vaatamas. Bussi- ja rongiliiklus oli kehv, ta tuli jalgsi, hakkas hommikul vara astuma, kakskümmend üks kilomeetrit kõndis maha. Alati oli ta kühmetanud suure tordi, mõnikord tõi toiduaineid, mett või mune, andis kasvata-

jate kätte, me saime siis Aasaga jaopärast natuke lisa. Ta oli väga tubli naine, kaks last kasvatas üksi sõjaajal üles ja niisuguse tüübiga nagu mina ei olnud tal kerge. Praegu tundub, et lastekodu tuli mulle siiski kasuks, aga ega ma seal olla ei tahtnud. Vahepeal elasin jälle linnas, pendeldasin siia-sinna, koole vahetasin ka mitu korda. Kogu aeg uued õpetajad, uus keskkond, millega tuli kohaneda. Need olid nagu lained, mis minust üle käisid. Kodus sain ma väga vähe olla.

Kui venelased uuesti sisse tulid, jäime algul Murastesse, pärast viis ema meid Viljandi lähedale Viiratsi lastekodusse. Maja oli kolmekorruseline, teisel korrusel asus saal, kus meid enne sööki üles rivistati, aknad suure tee poole. Ühel hommikul, kui me saali kogunesime, kostis väljast automürinat. Jooksime akna juurde. Majast möödus autokolonn, umbes kümnekond veoautot, kastid inimesi täis, sõitsid Viiratsi sovhoosi suunas. Me olime juba varem kuulnud küüditamisest, räägiti, et eestlasi hakatakse Siberisse saatma. Ma võtsin poiste pundi kokku, otsustasime, kui meid tullakse ära viima, lippame metsa. Üle tee, siinpool Viljandi järve, oli mets, või mis mets see oli, väike metsatukk, seal poleks me mingit varju leidnud... Seisime akna all ja vaatasime, kuidas inimesi veeti nagu lambaid, püssimehed autokasti otstes...

Mis aastal see oli?

Märtsis 1949. Muraste lastekodust oli juba varem ära viidud kehalise kasvatusõpetaja, ainus mees, kelle sõna poiste hulgas maksis. Auto sõitis ette, õpetaja toodi tunnist välja, pandi autosse ja rohkem me teda ei näinud. Pärast räägiti, ta olevat Saksa sõjaväes olnud, vist koguni ohvitser.

Kuidas elu muidu Viiratsis tundus?

Seal oli natuke parem, süüa sai hästi. Pidasin ennast vist korralikult üleval, lubati puhkusele. Hankisin Tallinnast Saksa sõduri rihma, ilus paksust nahast rihm oli, pandlal kiri „Got mit Uns“. Seisin söögirivis, pannal kõhu peal. Direktor muidugi märkas, läks näost kaameks, sõna otseses mõttes. Ta oli endine laskurkorpuse ohvitser. Luges mulle pika epistli, kas ma üldse mõistan, mida ma teen. Enne mind sööma ei lasta, kui kiri on pandlalt maha viilitud! Mina teda ei kuulanud, järgmisel rivistusel seisin jälle, pannal kõhu peal. Ta käskis rihma maha võtta ja nüpeldas mu sellega rivi ees läbi. Aga see oli erand, täielik erand, ta kaotas enesevalitsemise. Hiljem, kui ma tööstuskooli läksin, kohtusin poistega, kes kandsid sineli seespool õla juures väikest, tikutoosisuurust sini-must-valget sümbolikat. Nad kõik kadusid, ükshaaval, vaikselt. Sain aru, et neis asjus vahet ei tehta, oled sa laps või täiskasvanu, kõigi jaoks on ühesugune mõõdupuu.

Sa ütlesid, et tööstuskoolis oleksid sa võinud isegi vanglasse sattuda?

Jah, ja mitte üks kord.

Mispärast siis?

Igasugused kaklused ja varastamine. See oli Eritööstuskool nr 49, kõik lastekodu poisid, nii Murastest kui ka Viiratsist, mõned suuremad isegi vanglast läbi käinud, päris retsid. Meile ei julgenud keegi vastu hakata. Vormi juurde kuulus rihm, mille pannal oli tina täis valatud, sellega võis inimest raskelt vigastada. Kolistasime igal pool ringi, keldrites, aedades, toidukraam oli kõrges hinnas. Poisid murdsid sisse isegi Rotermanni lattu, mis asus kooli kõrval, tõid rosinaid. Hommikul pandi mulle

Fotod Avo Paistikult arhiivist

Avo Paistik (esireas vasakult neljas) Andres Lutsari judokana 1982. aastal.

ka peotäis rosinaid pudru peale. Me vaatasime, kuhu nad oma saagi peitsid, tassisime osa kaste minema, varastasime nende tagant. Aga kogu see asi läks miilitsasse, mõned poisid pandi eeluurimise ajal kinni, meieni vist ei jõutud...

Mida sa tööstuskoolis õppisid?

Treimist, neli aastat õppisin treimist, mis mind üldse ei huvitanud. Pärast algkooli lõpetamist palusin, mangusin, et nad suunaksid mind Tartusse, kus oli elektriku eriala, mitte keegi seda ei arvestanud. Enne lõpueksameid öeldi, kui sa komnooreks ei hakka, saadame sind maale, masina-traktorijaama treialiks. Sinna ei tahtnud ma mingi hinna eest minna. Hakkasin, pärast viskasin pileti minema. Sõjaväes uuriti välja, et ma peaksin komsomolis olema, küsiti, kus pileti on. Ütlesin, et kaotasin ära. Kästi seletuskiri kirjutada ja minu komsomolistaaz taastati. Aga mitte ühestki komsomolikoosolekust ei ole ma osa võtnud. Sõjaväes ma ei kuulnudki, et seal oleks mingeid koosolekuid peetud.

Kus ja kunas sa oma tegeliku eriala omandasid?

Alles pärast sõjaväeteenistust õnnestus mul töö kõrvalt lõpetada Tallinna Polütehnikum.

Mis erialal?

Raadioside ja -levi, see võeti õhtuse osakonna programmi hiljem. Kaotasin terve aasta, pidin ühe kursuse võrra tagasi minema, et eriala vahetada.

Kui palju kulus aega, et omandada elukutse, mis sind tegelikult huvitas?

Sõjaväega kokku kümme aastat. Aga ma teadsin, mida ma tahan, ja ma saavutasin selle.

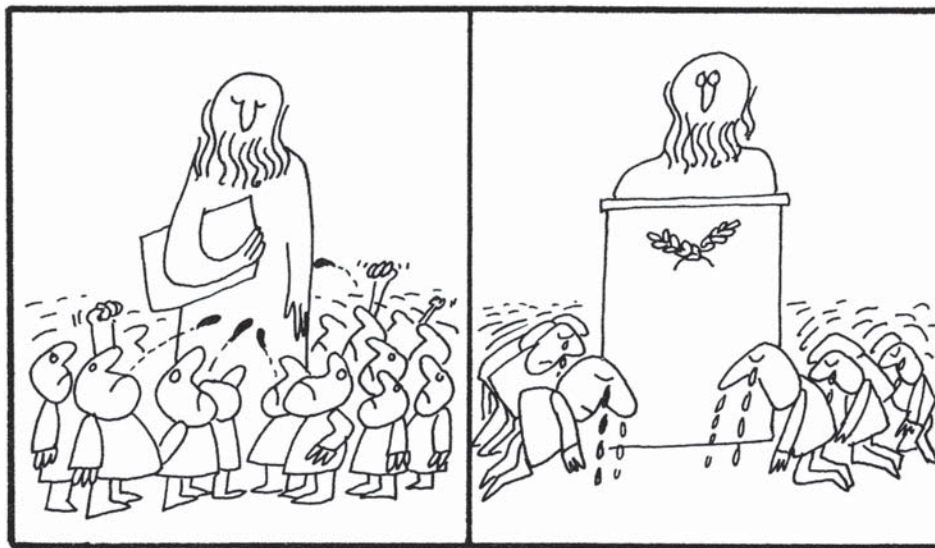
Kus sa pärast sõjaväeteenistust töötasid?

Pikemat aega kõrgema kategooria elektroonikuna elektrotehnikatehases, mis siis kandis veel Pöögelmanni nime. Suurem osa toodangust läks sõjaväele, mis oli muidugi suur saladus, ehkki seda teadsid kõik. Hooldasin ja seadistasin heelium-spektromeetreid, keerulist aparatuuri, millega kontrolliti transistoride kvaliteeti. Nende profülaktikaks tellisin iga kuu kolm kilo meditsiinilist piiritust ja kui me sünnipäevi pidasime, juhtisin mina vägesid. Palk oli hea, töö huvitav, vastas täiesti minu pürgimustele, olin oma eriala fanaatik. Aga nad hakkasid mind parteisse tahtma. Ütlesin, sellel pole mingit mõtet, mina valetama ei hakka, vanemaid seltsimehi kuulda ei võta, te viskate mu sealt nagunii välja. Esialgu rahunesid maha, aga varsti tuli minu juurde üks vene rahvusest noor kolleeg, kes ütles, et mind palutakse südalinnas asuvasse telefoni- ja telegraafikeskusesse, kus pidi olema ka mingi miilitsale alluv osakond, nemad tahaksid minuga rääkida. Mõtlesin, et lähen vaatan, mis neil mulle öelda on. Mind võttis vastu üks tige kassi moodi paks mees, kes püüdis hetkel head nägu teha ja kutsus mind miilitsasse tööle. Tegemist oli kõrgelektroonikaga, täpsemalt turvasüsteemiga, mis pidi haarama ka pangaasutusi, nemad olid mind kontrollinud ja arvanud, et mina olen see õige inimene, kellest nad tahaksid koolitada tippasemel spetsialisti. Lubati suurt palka ja igasuguseid soodustusi, kohe nooremleitnandi auaste, vormi kanda pole vaja, aga Polütehniline Instituut tuleb lõpetada ja muidugi parteisse astuda. Ma õppisin siis juba Heinz Valgu juures karikatuuri, olin kunstnike seas oma inimene ja äkki – erariides miilits! Ma ei saanud teha seda, mis oli mulle eetiliselt täiesti vastuvõetamatu. Teist korda ma sellest uksest sisse ei astunud.

Millal sind karikatuur tõmbama hakkas?

Pärast sõjaväge mõtlesin korra Kunstiinstituudi peale, aga joonistamine tundus mulle nii lihtne, minu meelest polnud seal midagi õppida. Huumorimeele olin ma vanematelt kaasa saanud, inimesi nägin karikatuurset, võib-olla oli see aidanud mul ületada ka mõningaid raskeid hetki elus, taluda despootlikku survet lastekodus või sõjaväes. Vaatasin pilte, mis ajalehtedes ilmusid, ja mõtlesin, et ma võin ju samasuguseid teha. Hakkasin joonistama, aga ema ütles, mis sa neist kräägajalgadest treid, keda see huvitab? Ja siis, just nagu tellimise peale, kuulutas kultuuriülikool välja kursused karikatuuri alal, õppejõuks pidi tulema Heinz Valk. Kohe ma ei läinud, kahtlesin, kas mul töö kõrvalt nii palju aega jääb, läksin järgmisel aastal. Sattusin kohta, kus õpetati kunsti, ja õppejõud meeldis mulle. Valk oli suurepärase huumorimees ja tark pedagoog. Ta ei loonud distantsi enda ja õpilaste vahele, ta aktsepteeris meid ja oskas märkusi teha nii, et isegi minusugune isekas tüüp ei solvunud. Heinz oli juuksed maha ajanud, tõmbas piipu, pärast kasvatas habeme, käis halli pintsakuga, mille revääril oli Kuku klubi märk. Tal oli huvitav harjumus kasutada joonistamiseks lühikesi pliiatsijuppe. Me kinkisime talle üheks sünnipäevaks tubakakotitäie juppideks lõigatud pliiatseid, ta oli nii üllatunud...

Karikatuuri tundis Heinz briljantselt. Mõnikord töötasime paar-kolm tundi järjest. Eriti mõnus õhkkond tekkis siis, kui ta Pika tänava torni oma ateljee sai. Vahel sattus sinna ka vintis külalisi, aga kui keegi tööd segama hakkas, saadeti ta pikema jututa uksest välja. Juhtus sedagi, et mõni mees, kelle keel ja meel juba lii-

Avo Paastiku sõnadeta karikatuur 1974. aasta kogumikust.

ga pehmed olid, maandus viimasel trepiastmel, trepp oli kitsas ja käänuline... Heinz Valk viis mind professionaalse kunsti juurde, avastasin loomingu. Tutvusin Edgar Valteri, Hugo Hiibuse, Kalju Itra ja paljude teiste karikaturistidega. Alustasin nagu uut elu. Õppisin Valgu juures kaks aastat, jäin veel kolmandakski.

Ma ei söandanud algul oma pilte kuhugi pakkuda, Heinz viis neid Nooruse toimetusse, Pikrisse. Mind hakati avaldama, osalesin võistlustel, sain isegi auhinna, kutsuti rahvusvahelistele konkurssidele, mis toimusid Tšehhoslovakkias, Jugoslaavias, Bulgaarias, kuid sõita ei õnnestunud kunagi. Õeldi, asjaajamine võtab nii palju aega, et konkurss lõpeb enne ära, kui te paberid kätte saate. Võib-olla takistati meelega. Aga ma saatsin ikka oma töid piiri taha, mõned ka ilmusid, vastu sain katalooge, kus avaldati infot minu kohta. Mul oli maailma karikatuurist täielik ülevaade, eraldi kogusin plagiaate, ajapikku kasvas sellest materjalist korralik raamatukogu.

Tegelesin karikatuuriga niisama fanaatiliselt nagu varem elektroonikaga, kuid tsensuur pitsitas. Joonistasin pildi kolmest kaabuga ülemusest, kes vaatavad taeva all kihutavat propelleriga vedurit ja ütlevad: läks raha mis läks, aga lendama panime! See ilmus Pikris, muide kosmonautika päeval, ja hiljem ka Poola ajakirja Spilki esikaanel, ehkki ilma minu allkirjata, plagiaadid olid väga levinud. Tundsin, kuidas tsensuuriväravad ahenesid. Teravaid karikatuure ei tahetud, need jäid seisma, tüdinesin ära ja loobusin. Ega ma poleks seda suutnud, kui mul ei oleks siis juba olnud teist väljundit, joonisfilmi, samuti võimalust illustreerida Pioneeri ja Tähekest.

(Järgneb)

Küsitles SILVIA KIIK